

'Per 't schip de Dijamant, over de West-Indien'

Gekaapt archief slavenforten teruggevonden in The National Archives

Erik van der Doe ■

In 1803 wordt tien jaar archief van de Nederlandse slavenforten in West-Afrika verscheept naar Nederland. Het komt nooit aan bij de Raad der Americaansche Coloniën en Bezittingen in Den Haag, een opvolger van de West-Indische Compagnie. Het schip blijkt door de Engelsen te zijn gekaapt en het archief belandt uiteindelijk in The National Archives in Londen. Onlangs is het teruggevonden. Metamorfoze financiert de conservering en digitalisering van deze archiefschat.

a

Metamorfoze is het nationaal programma voor het behoud van het papieren erfgoed van het ministerie van OCW en is ondergebracht bij de Koninklijke Bibliotheek. Uitgaande van de gedachte uiteindelijk de voor Nederland belangrijkste archieven en collecties te behouden, zou door een thematische benadering tevens een samenhangende geconserveerde en gedigitaliseerde collectie Nederland ontstaan. Deze wens was aanleiding om een pilot uit te voeren om inhoudelijk verwante archieven en collecties te selecteren. Het daarvoor gekozen thema slavernij en slavenhandel was ingegeven door de actualiteit en maatschappelijke belangstelling. In 2013 was het 150 jaar geleden dat Nederland de slavernij in Suriname en op de Antillen heeft afgeschaft en in 2014 was het twee eeuwen geleden dat de trans-Atlantische slavenhandel werd verboden. Voor in totaal tien archieven en collecties werden in 2013 en 2014 projectvoorstellen voor conservering en digitalisering door de Adviescommissie Metamorfoze goedgekeurd. Hieronder bevinden zich – naast de gevonden archivalia van de slavenforten uit Elmina – de archieven van de West-Indische Compagnie (WIC) en het slavenhandelaarsbedrijf Middelburgse Commerce Compagnie (MCC), beide in 2011 geplaatst op de UNESCO-lijst *Memory of the World*.¹

In 2015 is als elfde en laatste project aan het thema toegevoegd het archief van de koloniën Essequibo, Demerary en Berbice in het Nationaal Archief van Guyana in Georgetown: de zogenoemde 'Dutch Papers'. Ongeveer 25 meter archief uit de Nederlandse tijd is na de overname door de

Britten achtergebleven in Guyana. Deze zomer is het naar Nederland verscheept om te worden geconserveerd en gedigitaliseerd, waarna het terugkeert naar Georgetown. Het Nederlandse Nationaal Archief zal te zijner tijd zorgen voor beschikbaarstelling van de scans van de elf archieven en collecties in context via APEx, het archievenportal voor Europeana.

Prize Papers in Londen

Hoe is de tien jaar archief van de Nederlandse slavenforten in Londen terechtgekomen? Tijdens de oorlogen met Engeland in de 17e en 18e eeuw werden schepen over en weer gekaapt en hun lading in beslag genomen. De aan boord van gekaapte schepen aanwezige zeepost en scheepspapieren zijn eeuwenlang bewaard, aanvankelijk in de Tower of Londen, tegenwoordig in The National Archives (TNA) in Kew nabij Londen. In het archief van het High Court of Admiralty (HCA), de Britse rechtbank die bepaalde of een kaping een rechtmatige *prize* was, bevinden zich ruim 4000 dozen met buitgemaakte papieren waarvan ongeveer 1000 met Nederlands materiaal. De zogeheten Prize Papers omvatten zakelijke post en privébrieven van en aan het thuisfront, vrachtpapieren, persoonlijke documenten en naar Nederland verstuurde plantageadministraties. Er zit ook overheidsarchief bij, van VOC-monsterrollen en journalen van marineschepen tot correspondentie van de WIC.

Er is in de Prize Papers het nodige over slavernij en slavenhandel te vinden: brieven van slavenhandelaren en plantagehouders

Kasteel Elmina in het huidige Ghana was het centrum van de Nederlandse slavenhandel in West-Afrika en waar het gouvernementsbestuur op de kust van Guinea zetelde. Detail aquarel begin 18e eeuw door Gerard van Keulen naar Vingboons (coll. Nationaal Archief).

met details over de dagelijkse praktijk van de handel in en verkoop van slaven, inventarissen van plantages, stukken van buitgemaakte MCC-schepen en zelfs een scheepsjournaal van een particuliere slavenhandelaar uit Vlissingen. Archief van de Nederlandse slavenforten in West-Afrika is eveneens beland in The National Archives. Als een van de projecten in het thema slavernij en slavenhandel is ook de gevonden fortенadministratie door Metamorfoze gehonoreerd. Inmiddels is er meer duidelijkheid over hoe dit in de Prize Papers is terechtgekomen.

Toch niet met de *Jacobina*

Op het hoofdkwartier van de Nederlandse slavenforten, in Elmina (aan de Goudkust, het huidige Ghana), was men van plan om tien jaar archief van de Nederlandse slavenforten sinds 1793 mee te geven met het brikship de *Jacobina*, die eind 1802 zou aankomen. De *Jacobina* was een Amsterdamse slavenhaler met kapitein Matthijs Frederiks. Volgens de instructie van 13 juli 1802, afgegeven door de Raad der Americaansche Coloniën en Bezittingen in Den Haag, lag het schip gereed op de rede van Texel om in West-Afrika slaven, goud en ivoor te gaan halen. Het schip kwam eind van het jaar in Elmina aan, geladen met allerlei koopmanschappen: van lakens en servetten, bieren wijnglazen tot aardappelen en gerst, hoenders en varkens. Uiteindelijk werd door het gouvernementsbestuur in Elmina besloten het archief toch niet met de *Jacobina* mee te geven. Er was volgens gouverneur-generaal Bartels een betere manier. Cornelius Ludewich Bartels was vanaf 1798 tot zijn dood in 1804 de hoogste ambtenaar in Elmina, aanvankelijk onder de titel directeur-generaal, vanaf 1801 als gouverneur-generaal. Hij was een Duitse militair, afkomstig uit Brunswijk, die in dienst kwam van de Nederlandse West-Indische Compagnie. Bartels schrijft op 29 december 1802 aan de Amerikaanse Raad dat het schip de *Onderneeming* met kapitein Steiding

nog niet is gearriveerd, maar ze hebben vernomen dat het schip ter hoogte van Kaap Palmas (aan het begin van de Ivoorkust) is gepraaid en ze hopen het spoedig in Elmina te kunnen verwelkomen. Vervolgens meldt hij dat zij het hebben '... raadzaam geoordeeld met de *Jacobina* geene papieren of >>

The National Archives in Kew (foto Erik van der Doe).

Brief van gouverneur-generaal Bartels met de inventarissen van de meegestuurde archivalia. Op de envelop is genoteerd dat deze is meegegeven met het schip de 'Diamond' van kapitein Clark, 'over de West-Indien' (HCA 32/996; alle foto's van de gekaapte archivalia door de auteur).

>> brievenkast meede te geven, eensdeels omdat wij gaarne UL den gehelen uitslag deezer twee schepen en laadingen wilden melden, en anderdeels omdat wij eene veel spoediger en zekerder gelegenheid op het oog hebben'.² Wat de betere manier is, laat hij achterwege. Maar de brief bereikt Den Haag toch niet, die wordt onderweg gekaapt. Op 27 maart 1802 was de Vrede van Amiens in werking getreden tussen Groot-Brittannië en Frankrijk. Ook voor het onder Frans gezag vallende Nederland was de oorlog toen voorbij. Voor het eerst in jaren was er geen gevaar meer van vijandelijke ontmoetingen op zee. De *Jacobina* vertrok met 313 slaven van Elmina naar Suriname. Er ging ook een aantal zieken mee. Johannes Jacobus Rijvers had zich met klachten bij Bartels vervoegd dat hij aan 'eene verzwakking' leed. Rijvers was de tweede resident op Fort Commeny, nog maar kort in West-Afrika en nauwelijks bestand tegen zijn nieuwe omgeving. Door de luchtgesteldheid kon hij niet herstellen en zou verder achteruit gaan, volgens de chirurgijn. Omdat de kwaal (*gonorha chronice*) hem weldra de dood zou veroorzaken, werd het hem vergund met de binnenkort vertrekkende *Jacobina* mee te gaan, zij het dan wel op eigen kosten. Tijdens de terugreis vanuit Paramaribo werd de *Jacobina* op 27 juli 1803 gekaapt door de Guernsey kaper *Friends Goodwill* van kapitein John David. Het was intussen weer oorlog, de Vrede van Amiens had maar een jaar geduurd. In mei 1803 waren de Britten opnieuw in oorlog met Frankrijk en dus ook weer met Nederland. De Guernsey kaper werd vervolgens op 30 juli op zijn beurt gekaapt door de Franse *l'Aventure* van kapitein Carreaux. Dezelfde dag nog werd deze weer teruggekaapt door HMS *Rosario* met kapitein William Mounsey. Zo viel de *Jacobina* weer in Britse handen en werd opgebracht te Cork.³

Meegegeven met de *Diamond*

Het archief ging uiteindelijk met de *Diamond* mee, een Engels slavenschip met kapitein James Clark. De *Diamond* was eigendom van de handelaren William en Thomas Parry uit Londen. Clark had al meerdere reizen voor de broers Parry naar West-Afrika gemaakt. Het was nu vrede, zal men in Elmina geredeneerd hebben, de vijand was een vriend geworden. De *Diamond* had met slaven, ivoor en palmolie als bestemming Cuba. Maar eerst moest er post en archief uit Elmina worden afgeleverd in Demerary bij gouverneur-generaal Anthony Meertens. Op de enveloppen werd genoteerd: 'Per 't schip de Dijamant, capt.

Clark, over de West-Indien. D.G.G.' en of het een 'origineel' of een 'duplacaat' betrof. 'D.G.G.' betekent 'Die God Geleide', een gebruikelijke melding voor post die langs minder officiële weg werd verstuurd en die tegelijk refereerde aan de gevaren van een overzeese reis.

Op 12 februari 1803 werd het archief op de *Diamond* geladen. In de tweede kist gingen 75 gouvernements- en particuliere brieven mee. Er werd nog wel een aantal duplacaatbrieven (afschriften) met de *Jacobina* meegegeven, evenals enige originele brieven waarvan dan de duplicaten met de *Diamond* meegingen. Dit was niet ongebruikelijk om de kans dat berichten zouden aankomen zo groot mogelijk te maken. Op 14 februari 1803 doet Bartels verslag aan de Amerikaanse Raad, de brief kan dan gelijk mee met het archief. Hij schrijft: 'Het is mij aangenaam weederom in staat te zijn UL met dit afgeleegen werelddeel ten nutte van het algemeen, bij deeze door de overgaande stukken meer bekend te maaken, en neem dus de vrijheid hiernevens aan UL te doen geworden eene lijst der boeken en papieren relatief het generaal en soldijcomptoir in de kist no. 1 zig bevindende, en door de administrateur en directeur-generaal aan mij geëxhibeerd, beneevens een dito van al hetgeene in de kist no. 2 van het gouvernement en particulieren is ter expeditie aan de respective adressen bevindende. Hartelijk wenschende dat deeze documenten per het schip de Dijamant gevoerd door capitain Clarke, over Demerary aan 't adres van de gouverneur-generaal A. Mertens, ter verdere bezorging aan UL op de meest convenabelste wijze

Soldijboeken van de Nederlandse slavenforten (HCA 30/770).

en spoedigste scheepsgelegenheid gaande ...'⁴
Anthony Meertens was in 1802-1803 gouverneur-generaal van Demerary, toen de kolonie sinds de Vrede van Amiens na jaren Engels bestuur tijdelijk weer even Nederlands was. Hij zal het archief dus in het voorjaar van 1803 in ontvangst hebben genomen en vervolgens verscheept met een tot nu toe nog onbekend schip naar Nederland.

Gekaapt en teruggekaapt

Net als de *Jacobina* viel ook de *Diamond* op de terugreis in handen van kapers. Op 7 juli was zij vertrokken uit Havana met suiker en verfhout. Het schip werd eerst genomen door Franse kapers om daarna weer door Engelsen te worden teruggekaapt. Uit de processtukken en verhoren van stuurman Thomas Finley worden details van de laatste reis van de *Diamond* duidelijk. Op 11 augustus 1803, om twee uur 's middags werd zij genomen door de Franse kaper *Bellona*. De vrede was namelijk weer voorbij. De *Diamond* werd op het eind van de ochtend van de 13e augustus teruggekaapt door HMS *Goliath*, met kapitein Charles Brisbane, en opgebracht naar de Downs, de oostkust van Kent.⁵ Kortom, archief en post uit Elmina aan boord van de *Jacobina* en van de *Diamond*, én van een nog onbekend Nederlands schip, liggen nu in The National Archives in Kew. Zelfs het pakpapier is bewaard. Er is zo alvast een tipje van de sluier opgelicht hoe het daar terecht is gekomen. Dat zal mogelijk pas helemaal gebeuren met het vorig jaar goedgekeurde Metamorfoze-project van Huygens ING, waarin nog eens honderd dozen Prize Papers worden geconserveerd en gedigitaliseerd. Hoe dan ook, het archief is inmiddels boven water. Nu nog duidelijkheid hoe de laatste overtocht vanuit Demerary naar Nederland is gegaan. Zeker is dat ook dit schip is gekaapt door de Engelsen. Het had niet uitgemaakt of het toch met de *Jacobina* was meegegeven of met de *Diamond* helemaal naar Nederland.

Laatste fase Nederlandse slavenhandel

Het archief omvat een interessante periode: de laatste fase van de Nederlandse slavenhandel. Het aantal vooral Zeeuwse en Amsterdamse handelaren nam toen steeds verder af. De slaven werden minder en minder gehaald in Angola en naar verhouding meer in Elmina gekocht, wat weliswaar sneller

ging maar niet zo voordelig was. De Nederlanders op de forten begonnen meer aan buitenlanders te verkopen, ook aan Engelsen. Tekenend voor de gewijzigde omstandigheden is de brief aan slavenhandelaar Caspar Toll op het schip *Planters Wensch*, geschreven op 16 september 1802 door de Amsterdamse firma Couderc, Brants & Changuion.⁶ Hoewel zij vermoeden dat kapitein Toll niet meer in Elmina is maar al aan de oversteek is begonnen, sturen ze hem toch nog een brief, voor de zekerheid geadresseerd in het Engels: 'Upon the Coast of Africa, at or in the neighbourhood of d'Elmina'. Ze verzoeken hem nog even Suriname aan te doen om te bezien of de markt aldaar zeer voordelig is. Ze drukken hem op het hart vooral snel naar Demerary te gaan om daar aan te komen voordat de Engelse slavenscheepen er kunnen zijn. Deze mochten namelijk sinds kort ook in de Guiana's slaven verkopen, zoals dat vanaf 1789 in Suriname was toegestaan. Er moest dan wel een belasting betaald worden van 20 gulden per man, 15 gulden per vrouw en 10 gulden per kind. Ze hopen dat Toll nog net op tijd zal zijn voordat de Engelsen van hun nieuwe recht gebruik kunnen maken. De brief kwam te laat: Toll was al met 396 slaven uit Elmina vertrokken. En op de terugweg werd Toll met de *Planters Wensch* door de Engelsen gekaapt en opgebracht te Plymouth. De brief aan Toll werd met het archief uit Elmina door de Engelsen in beslag genomen en ligt nu in TNA.⁷

Archief 1793-1803

Ging het aanvankelijk om tien dozen, inmiddels zijn er nog drie gevonden.⁸ De eerste tien dozen (in serie HCA 30) zijn reeds geconserveerd en gedigitaliseerd in een van de projecten rondom het Metamorfoze-thema slavernij en slavenhandel door het Nationaal Archief. De scans daarvan verschijnen binnenkort online. De recent gevonden drie dozen (serie HCA 32) gaan mee in het Metamorfoze-project van Huygens ING. Deze laatste drie dozen bevatten onder meer de registers met 'generaale' correspondentie en die van de buitenkantoren (Accra, Commeny, Chama, Accoda, Apam, Boutry, Beracoe, Cormantijn, Taccorary, Hollandia, Mouree en Sacconde), alsmede de 75 gouvernements- en particuliere brieven die in archiefkist no. 2 zaten. De eerste tien dozen betreffen vooral de financiële administratie van Fort Elmina en de buitenkantoren. Ze geven de details weer >>

Pakketten maandstaten van voorraden, inkomsten en uitgaven (HCA 30/761).

Correspondentieregisters van de buitenforten en gouvernements- en particuliere brieven (HCA 32/997).

- >> van het dagelijkse reilen en zeilen op de forten in de nadagen van de Nederlandse slavenhandel, toen het steeds meer een Britse en Franse aangelegenheid was geworden. Het toont ook het toenemende internationale karakter van handel en scheepvaart in de loop van de 18e eeuw.
- De archivalia omvatten overzichten van inkomsten en uitgaven, zoals monsterrollen en soldijboeken van personeel en militairen, alsmede van alle aanwezige werkslaven op de forten (met hun namen, herkomst, ouderdom en lichamelijke geschiktheid of gebreken: 'oud en afgeleefd', 'aan een oog blind', 'lamme arm', 'soms tijds gek', 'bobbels onder de voet'). Er zijn lijsten van voorraden koopmanschappen en 'vivres' (levensmiddelen) en van uitgaven voor goederen en diensten (bijvoorbeeld naar de voor de kust wachtende schepen roeien). Tevens bewaard zijn uiteenlopende overzichten en inventarissen, van aanwezige kanonnen en ammunitie tot benodigde medicijnen en instrumenten, van lijsten van boeken en papieren tot aan de onkosten voor maaltijden op Nieuwjaar en op de verjaardag van de erfprins van Oranje.
- Eveneens aangetroffen zijn twintig pakketjes met inventarissen van de verkoop van desolate boedels van op de forten in West-Afrika overleden personen zonder testament. Deze zijn zeer uitvoerig met opsommingen van de boeken, schilderijen, huisraad, kleding en persoonlijke slaven. Voor de minder welgestelden zijn de lijstjes kort, zoals voor een overleden fuselier die slechts een paar schoenen, een leren pet, naaidoosje, kam, mes en vork bezat. De boedelinventarissen illustreren het dagelijks leven van de bewoners op de forten. In 1793 is de chirurgijn in Elmina Gottlieb Kuhn, een Duitser. En wanneer hij overlijdt, laat hij zijn bed en andere bezittingen na aan zijn slavin Abba.

Rechtsoptvolgers van de WIC

Als het archief gewoon in Nederland was aangekomen en bewaard gebleven, zou het zich nu in het Nationaal Archief bevinden in de archieven van de rechtsoptvolgers van de West-Indische Compagnie. Toen deze in 1791 werd ontbonden, gingen de bezittingen over naar de Staten-Generaal en werd voor de bestuurlijke aangelegenheden de Raad der Koloniën ingesteld. In 1795 werd deze samengevoegd met de bestuurscolleges voor de koloniën Suriname en Berbice onder de naam Comité tot de Zaken van de Koloniën en Bezittingen op de Kust van Guinea en in America (kortweg het West-Indisch Comité).

De directie zetelde in Den Haag en telde 21 leden. Eind 1800 werd het West-Indisch Comité opgeheven en vervangen door de Raad der Americaansche Coloniën en Bezittingen van de Bataafsche Republiek, die een eind moest maken aan bestuurlijke wanorde. De organisatie werd kleiner en moest efficiënter zijn. De Amerikaanse Raad voerde het algemene bewind over de koloniën en droeg zorg voor het behoud en het welzijn van de koloniën in West-Indië en op de kust van Guinea, en het houden van toezicht op de landbouw in, de handel met en de vaart op de koloniën. Het hoogste bestuur bestond uit vijf leden die in Den Haag resideerden. Zowel het archief van het West-Indisch Comité als dat van de Amerikaanse Raad in het Nationaal Archief is verre van volledig. Een deel kan nu dankzij *Metamorfoze*, in ieder geval virtueel, daaraan worden toegevoegd. En dat is dan te danken aan Engelse kapers en een Engels rechtssysteem.⁹ ■

Noten

- 1 ■ Zie *Archievenblad* jrg. 118 (2014), nr. 7, pp. 16-20.
- 2 ■ TNA, HCA 32/996.
- 3 ■ TNA, HCA 32/1506 (no. 3082).
- 4 ■ TNA, HCA 32/996.
- 5 ■ TNA, HCA 32/1391 (no. 1169).
- 6 ■ TNA, HCA 32/996.
- 7 ■ Voor de lotgevallen van de in deze bijdrage genoemde schepen boden ook de krantensite van Delpher (Koninklijke Bibliotheek) en de database *Slavevoyages.org* uitkomst.
- 8 ■ Het betreft de volgende nummers: HCA 30, nrs. 756, 761, 767, 769, 770 en 771; HCA 32, nrs. 996 en 997. NB: Eén nummer omvat soms meerdere dozen. Met dank aan Amanda Bevan en Randolph Cock van TNA bij het lokaliseren van de laatste drie dozen.
- 9 ■ Delen van het verhaal zijn gepresenteerd op de Prize Papers Conference 'All at Sea' in TNA op 8 oktober 2014 en bij het symposium in het Nationaal Archief over West-Indische bronnen ter gelegenheid van het afscheid van Roelof Hol op 19 november 2015.

Erik van der Doe ■ coördinator Archieven en Collecties *Metamorfoze*.

Zelfs het pakpapier is bewaard (HCA 30/769).